

○ *Historisch onderzoek
greppel Eperholt en wal
Sprengenbos*

Martijn Boosten

Wageningen, mei 2010

*Historisch onderzoek
greppel Eperholt en wal
Sprengenbos*

Martijn Boosten

Wageningen, mei 2010

Boosten, M

Historisch onderzoek greppel Eperholt en wal Sprengenbos

Wageningen, Stichting Probos
Mei 2010

Stichting Probos, Wageningen 2010

Postbus 253, 6700 AG Wageningen, tel. 0317-466555, fax 0317-410247
email: mail@probos.nl; internet: www.probos.nl

Dit rapport is samengesteld in opdracht van de Gemeente Epe

INHOUDSOPGAVE

1 INLEIDING	5
2 GREPPEL IN HET EPERHOLT	7
2.1 Huidige ligging greppel.....	7
2.2 Mogelijke herkomst greppel.....	8
2.3 Ligging van de greppel op oude kaarten	8
2.4 Conclusie	12
3 WAL IN HET SPRENGENBOS.....	13
3.1 Locatie wal	13
3.2 Mogelijke herkomst wal.....	14
3.3 De wal op oude kaarten	14
3.4 Conclusie	19
BRONNEN.....	21
Literatuur.....	21
Websites	21
Gebruikte kaarten	21
Geraadpleegde deskundigen.....	21

1 INLEIDING

In het Eperholt bevindt zich langs een deel van de Kamperweg een ondiepe greppel, waarvan het vermoeden bestaat dat dit een kielspit is waarmee een voormalige perceels- of eigendomsgrens werd gemarkeerd. In het Sprengenbos ligt ten noorden van de Bijsterbosweg een wal waarvan de oorsprong en vroegere functie onduidelijk is (Philipsen, pers. med.; Stork, pers. med.). Beide elementen liggen in de bossen van de gemeente Epe. De gemeente wil deze elementen behouden en waar nodig herstellen en beleefbaar maken. Hiervoor is echter nadere informatie nodig over de oorsprong en vroegere functie van deze elementen.

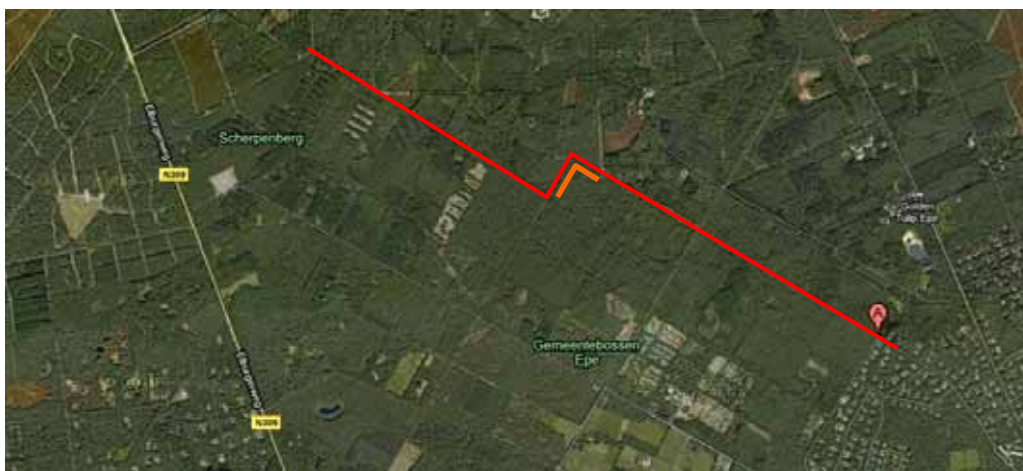
Op verzoek van Rob Philipsen, bosbeheerder van de Gemeente Epe, is door Stichting Probos een korte studie uitgevoerd naar de historie van deze elementen. Hierbij is getracht om in beeld te brengen wanneer het element is aangelegd, welke functie(s) het element had en wat de oorspronkelijke vorm was. Voor deze studie zijn oude kaarten en literatuur bestudeerd. Daarnaast zijn ook enkele lokale deskundigen geraadpleegd. Binnen de beschikbare tijd was geen ruimte voor archiefonderzoek.

2 GREPPEL IN HET EPERHOLT

2.1 Huidige ligging greppel

In het Eperholt ten zuiden van de Kamperweg ligt een ondiepe greppel waarvan het vermoeden bestaat dat het een kielspit is. Tijdens een veldbezoek op 10 mei 2010 is vastgesteld dat de greppel nog goed herkenbaar is in het veld. De greppel is ongeveer 10 tot 15 cm diep en 15 tot 20 cm breed. De greppel loopt parallel aan de weg en ligt ongeveer 7 tot 8 meter van de weg af in het bos. De afbeeldingen 2.1 en 2.2 geven de ligging van de Kamperweg en de greppel weer.

Afb. 2.1 Ligging Kamperweg (rode lijn) en greppel (oranje lijn)
(Bron ondergrond: Google Maps)

Afb. 2.2 Ligging Kamperweg (rode lijn) en greppel (oranje lijn) – detailkaart
(Bron ondergrond: Google Maps)

2.2 Mogelijke herkomst greppel

In het verleden werden om verschillende redenen greppels aangelegd in bossen en heideterreinen. Veel greppels hadden een water(af)voerende functie (Jansen & Van Benthem, 2005). De greppel aan de Kamperweg is te klein en ligt te hoog boven het omliggende maaiveld om een watervoerende functie te hebben gehad.

Een ander soort greppels zijn de zogenaamde bezandingsgreppels. Bij de aanleg van bossen door middel van bezaaiing ontstonden zogenaamde bezandingsgreppels van waaruit het zand werd gewonnen om het zaad af te dekken. Het gaat hierbij veelal om meerdere greppels die op een afstand van 3 tot 6 meter parallel aan elkaar liggen (Jansen & Van Benthem, 2005). De greppel aan de Kamperweg is echter te ondiep om een bezandingsgreppel te zijn. Bovendien zijn er parallel aan deze greppel geen andere greppels aangetroffen.

Vanuit de 19^e en begin 20^e eeuw is bekend dat er zogenaamde isoleer- of vanggreppels werden gegraven om de verspreiding van voor bossen schadelijke insecten tegen te gaan. De meeste van deze greppeltjes waren slechts enkele centimeters breed en 3 tot 5 centimeter diep. Er zijn echter ook grotere exemplaren bekend van 25 centimeter breed en 40 centimeter diep (Jansen & Van Benthem, 2005). Gezien de afmetingen kan de greppel aan de Kamperweg in theorie een isoleer- of vanggreppel zijn.

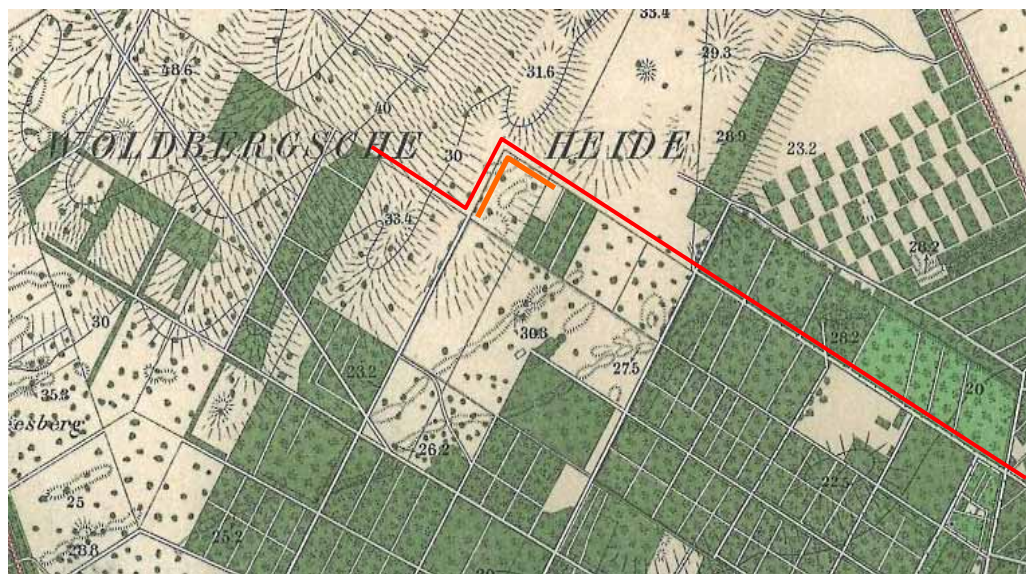
Een laatste categorie greppels zijn de kielspitten. Er zijn in het verleden op verschillende plekken kielspitten aangelegd als grensmarkering. Bijvoorbeeld in markenboeken uit de 17^e, 18^e en 19^e eeuw wordt melding gemaakt van kielspitten als grensaanduiding. Deze wigvormig uitgestoken voren of greppels waren ongeveer een schep diep (Buis, 1985; De Rijk, 1992; Jansen & Van Benthem, 2005). De afmetingen van de greppel en het feit dat de greppel op de grens ligt van de eigendommen van Stichting Het Geldersch Landschap (Scherpenberg en Majuba) en de Gemeente Epe doen vermoeden dat het hier om een kielspit gaat. Op basis van oude kaarten kan worden vastgesteld of de greppel ook daadwerkelijk op een oude perceels- of eigendomgrens ligt.

2.3 Ligging van de greppel op oude kaarten

Hieronder worden een aantal (topografische) kaarten getoond uit de 19^e en begin 20^e eeuw (Afb. 2.3 t/m 2.8). Op de kaarten is de huidige ligging van de Kamperweg (rode lijn) en de greppel (oranje lijn) aangegeven. Uit de afbeeldingen 2.3 t/m 2.6 blijkt dat de greppel tussen 1872 en 1933 inderdaad samenvalt met een perceelsgrens. Aanvankelijk vormt deze perceelsgrens een grens tussen heidepercelen. In de loop der tijd wordt het stuk binnen de perceelsgrenzen (ten zuiden van de Kamperweg) ontgonnen tot bos.

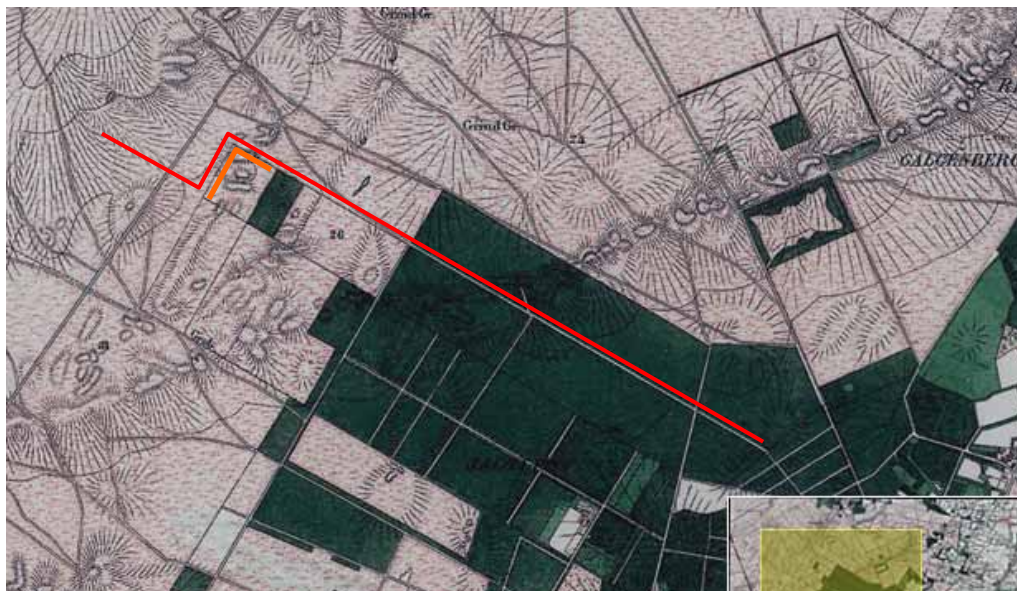
Afb. 2.3 Uitsnede uit Topografische Militaire Kaart 1933 (Bron: Watwaswaar).
Op de kaart is de huidige ligging van de Kamperweg (rode lijn) en de greppel (oranje lijn) weergegeven.

Afb. 2.4 Uitsnede uit Topografische Kaart 1915 (Bron: Van der Leest *et al.*, 2005).
Op de kaart is de huidige ligging van de Kamperweg (rode lijn) en de greppel (oranje lijn) weergegeven.

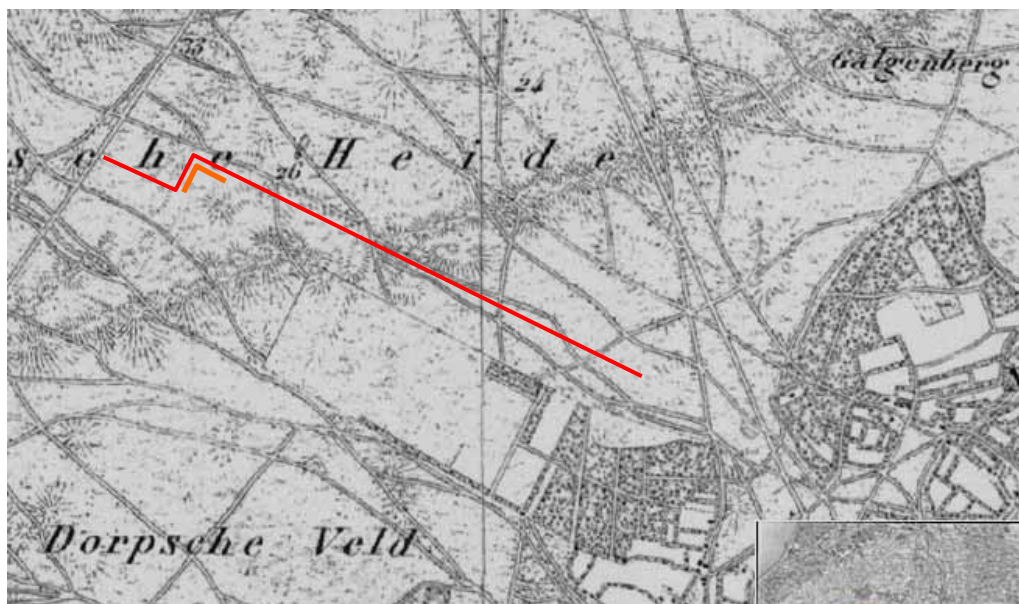

Afb. 2.5 Uitsnede uit Topografische Militaire Kaart 1890 (Bron: Watwaswaar).
Op de kaart is de huidige ligging van de Kamperweg (rode lijn) en de greppel (oranje lijn) weergegeven.

Afb. 2.6 Uitsnede uit Topografische Militaire Kaart 1872 (Bron: Watwaswaar).
Op de kaart is de huidige ligging van de Kamperweg (rode lijn) en de greppel (oranje lijn) weergegeven.

De kaarten die zijn gemaakt tussen 1830 en 1864 (afb. 2.7 en 2.8) laten zien dat de plek waar nu de greppel en de Kamperweg liggen, toentertijd een onontgonnen stuk heide was. Op de kaart is wel al een begin van een rechthoekige ontginning te zien ten zuiden van de huidige Kamperweg. Uit de kadastrale kaart van 1832 (Van Eck et al., 1997) blijkt dat dit hele gebied bestond uit onontgonnen heide die in bezit was van de Domeinen.

Afb. 2.7 Uitsnede uit Topografische Militaire Kaart 1850-1864 (Bron: Watwaswaar). Op de kaart is (bij benadering) de huidige ligging van de Kamperweg (rode lijn) en de greppel (oranje lijn) weergegeven.

Afb. 2.8 Uitsnede uit Topografische Militaire Kaart 1830-1850 (Bron: Watwaswaar). Op de kaart is (bij benadering) de huidige ligging van de Kamperweg (rode lijn) en de greppel (oranje lijn) weergegeven.

2.4 Conclusie

Op basis van de afmetingen van de greppel aan de Kamperweg en het feit dat de greppel samenvalt met perceelsgrenzen die vanaf 1872 op kaarten te herkennen zijn, kan worden geconcludeerd dat de greppel een kielspit is die diende als grensmarkering. Aangezien de perceelsgrens lange tijd een stuk heide omsloot (afb. 2.4 t/m 2.6) is het uitgesloten dat de greppel een isoleer- of vanggreppel is, die een stuk bos moest beschermen tegen schadelijke insecten.

Aangezien de grens pas voor het eerst in 1872 op een kaart verschijnt, is de kielspit waarschijnlijk in de periode tussen 1864 en 1872 aangelegd. Hoewel de restanten van de kielspit tegenwoordig slechts langs een deel van deze grens worden aangetroffen, heeft de kielspit vroeger waarschijnlijk langs de gehele grens gelopen.

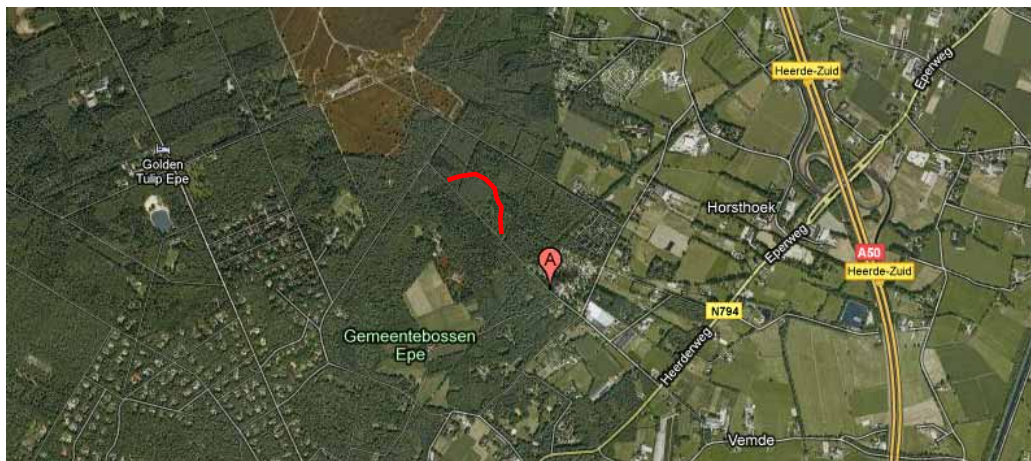
Binnen deze studie was geen tijd voor uitgebreid archiefonderzoek, zodat de exacte aanlegdatum van de kielspit niet kon worden achterhaald. Ook is niet bekend wie de kielspit heeft laten graven. Het is echter aannemelijk dat de kielspit is aangelegd bij de verkoop van de gronden ten zuiden van de Kamperweg aan particulieren. De Gemeente Epe had namelijk in 1843 heideterreinen gekocht van de Domeinen (Rondeboom, 2003). Een deel hiervan ten zuiden van de huidige Kamperweg is in de daaropvolgende jaren verkocht aan particulieren (Philipsen, pers. med.).

Restanten kielspitten zijn tegenwoordig vrij uniek. Veel kielspitten zijn in de loop der tijd weer verdwenen als gevolg van ondiepe grondbewerking (De Rijk, 1992; Jansen & Van Benthem, 2005). Op het nabijgelegen landgoed De Dellen zijn ook enkele kielspitten bewaard gebleven (Rondeboom, 2003).

3 WAL IN HET SPRENGENBOS

3.1 Locatie wal

In het Sprengenbos ten noordoosten van de Bijsterbosweg ligt een aarden wal. De noordwestelijke punt van de wal lijkt aan de andere kant van de Bijsterbosweg door te lopen in zuidwestelijke richting. De herkomst van de wal is onduidelijk. Tijdens een veldbezoek op 10 mei 2010 is vastgesteld dat de wal ca. 1 tot 1,5 m hoog is en dat op diverse plaatsen aan de noordzijde van de wal een greppel ligt. De wal ligt verscholen in het bos en doorkruist een vak met grove den uit 1957 en een vak met Japanse lariks en douglas uit 1955. Tijdens de aanleg van deze vakken is ook de wal beplant met grove den, Japanse lariks en douglas. Om erosie van de wal te voorkomen heeft de beheerder tijdens verschillende dunningsronden deze bomen van de wal verwijderd. Afbeelding 3.1 en 3.2 geven de locatie van de wal weer.

Afb. 3.1 Locatie wal (rode lijn) (Bron ondergrond: Google Maps)

Afb. 3.2 Locatie wal (rode lijn) (Bron ondergrond: Google Maps)

3.2 Mogelijke herkomst wal

De hoogte van de wal en de aanwezigheid van een greppel aan de buitenzijde doet vermoeden dat het hier gaat om een veeringswal of een wildwal die is aangelegd om het perceel binnen de wal (ten zuidwesten van de wal) te beschermen tegen vee en/of wild. Op basis van oude kaarten kan worden nagegaan wat het vroegere grondgebruik van het perceel binnen de wal was.

3.3 De wal op oude kaarten

Afbeelding 3.3 laat zien dat de wal ten tijde van de aanplant van de huidige bosvakken met grove den, Japanse lariks en douglas (1955-1957) werd aangegeven met een stippellijn. Ook op deze kaart lijkt de wal aan de andere kant van de Bijsterbosweg door te lopen in zuidwestelijke richting.

Afb. 3.3 Uitsnede uit Topografische Militaire Kaart 1957 (Bron: Watwaswaar).
Op de kaart is de wal met een stippellijn ingetekend (zie rode pijl).

Op de topografische kaart van 1933 (afb. 3.4) is de wal niet ingetekend. Het perceel waar de wal ligt bestond toen uit bos. Waarschijnlijk was de wal toen ook bebost.

Afb. 3.4 Uitsnede uit Topografische Militaire Kaart 1933 (Bron: Watwaswaar).
De wal staat niet op deze kaart ingetekend. De rode lijn geeft aan waar de wal nu ligt.

Op afbeelding 3.5 is te zien dat het perceel waar de wal ligt in 1915 bestond uit heide. Het perceel is tussen 1915 en 1933 bebost. De wal is duidelijk op de kaart te herkennen. De topografische kaarten uit 1899, 1890 en 1872 (afb. 3.6 t/m 3.8) laten hetzelfde beeld zien. De wal is ingetekend op de kaart en ligt op heide.

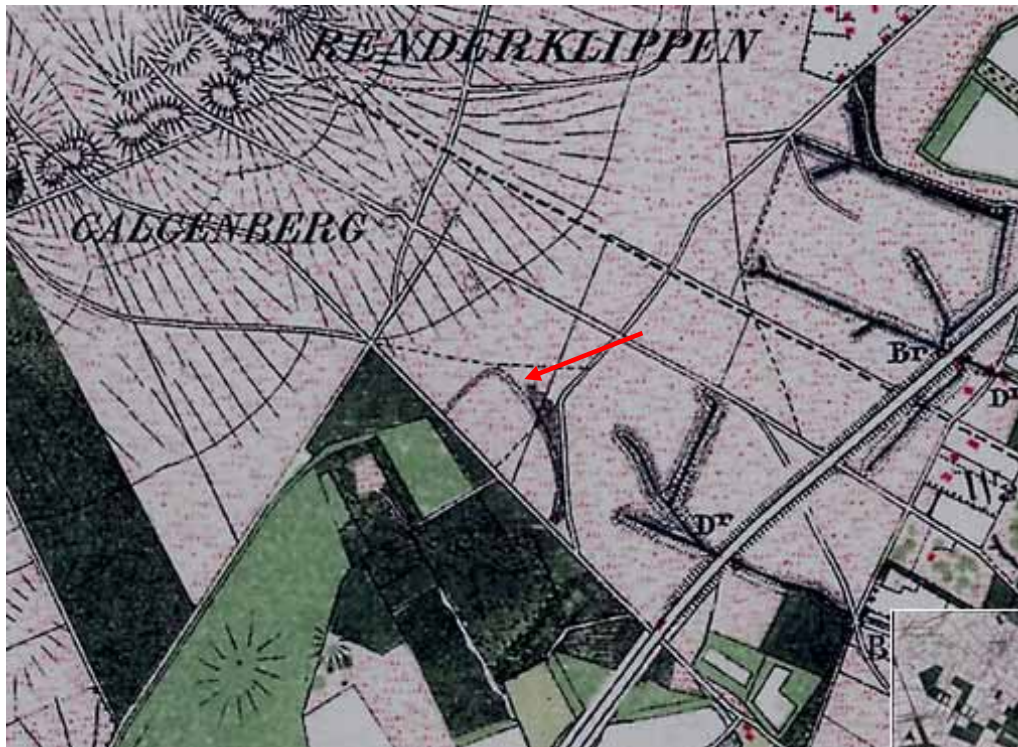

Afb. 3.5 Uitsnede uit Topografische Militaire Kaart 1915 (Bron: Watwaswaar).
Op de kaart is de wal duidelijk aangegeven (zie rode pijl).

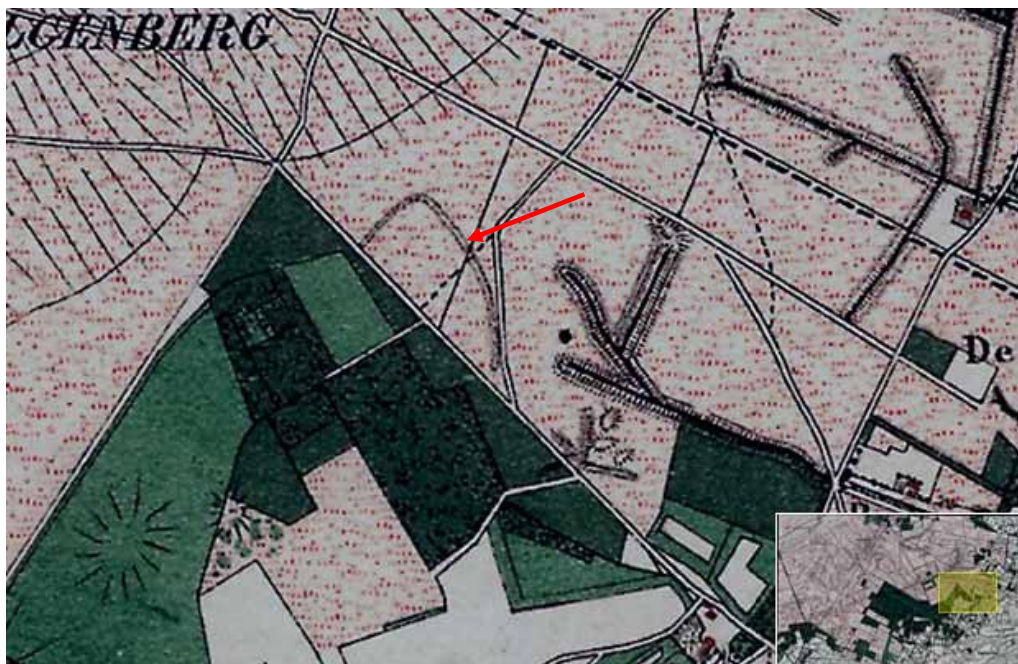

Afb. 3.6 Uitsnede uit Topografische Militaire Kaart 1899 (Bron: Watwaswaar).
Op de kaart is de wal duidelijk aangegeven (zie rode pijl).

Afb. 3.7 Uitsnede uit Topografische Militaire Kaart 1890 (Bron: Watwaswaar).
Op de kaart is de wal duidelijk aangegeven (zie rode pijl).

Afb. 3.8 Uitsnede uit Topografische Militaire Kaart 1872 (Bron: Watwaswaar).
Op de kaart is de wal duidelijk aangegeven (zie rode pijl).

De topografische kaarten uit de perioden 1830-1850 en 1850-1864 (afb. 3.9 en 3.10) laten zien dat de plek waar nu de wal ligt de grens vormt tussen bos en heide. Deze kaarten zijn iets gedraaid ten opzichte van de voorgaande topografische kaarten. De wal zelf is niet ingetekend op deze twee kaarten, maar de vorm van het bosperceel ten noordoosten van de Bijsterbosweg heeft dezelfde vorm als de wal.

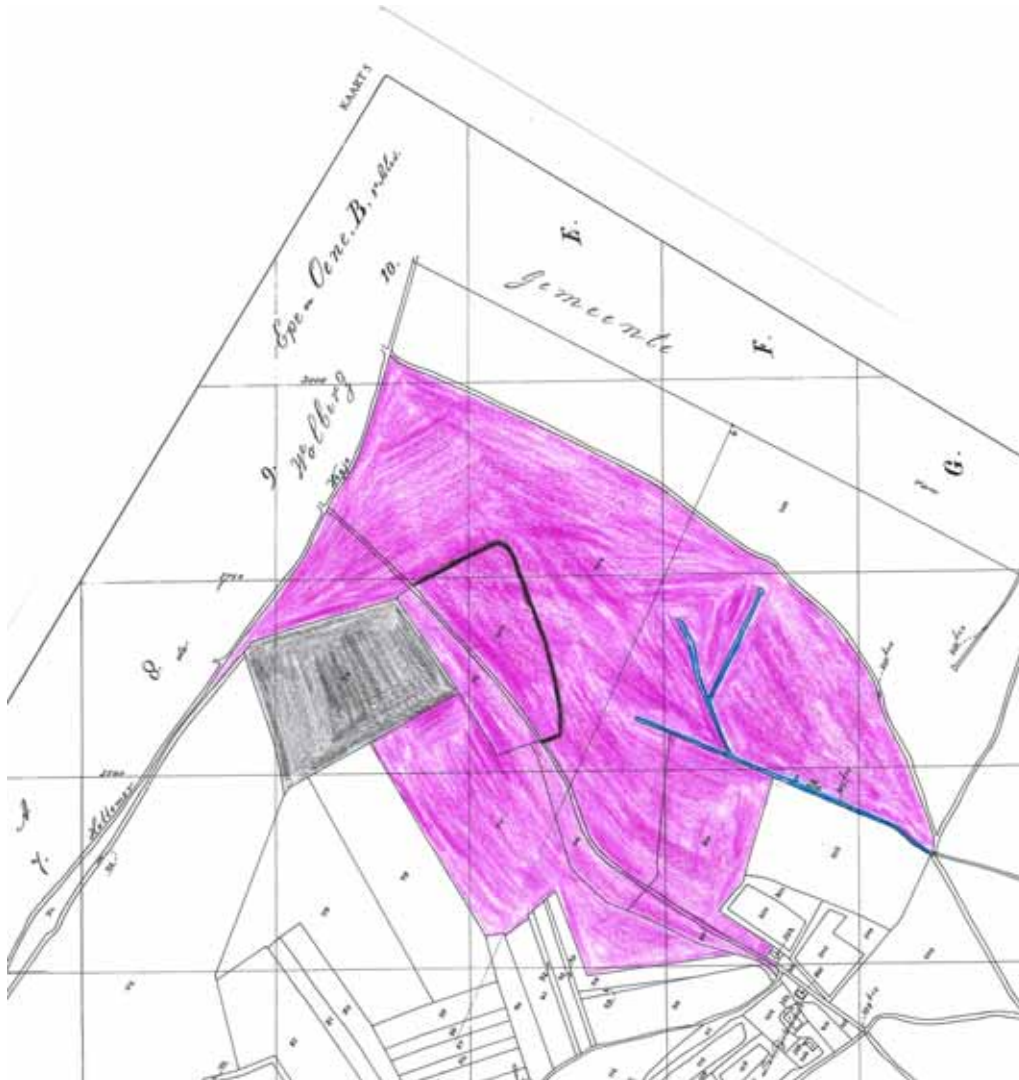

Afb. 3.9 Uitsnede uit Topografische Militaire Kaart 1850-1864 (Bron: Watwaswaar). De rode pijl geeft de grens tussen bos (donker gestippeld) en heide (wit) aan. Op deze plek ligt tegenwoordig de wal.

Afb. 3.10 Uitsnede uit Topografische Militaire Kaart 1830-1850 (Bron: Watwaswaar). De rode pijl geeft de grens tussen bos (donker gestippeld) en heide (wit) aan. Op deze plek ligt tegenwoordig de wal.

Op de kadastrale kaart uit 1832 (afb. 3.11) is het perceel ten noordoosten van de Bijsterbosweg dat op de afbeeldingen 3.9 en 3.10 wordt aangeduid als bos, ingetekend als heide. Dit perceel en het merendeel van de omliggende percelen waren in bezit van het Buurschap Vemde. Met een zwarte lijn is aangegeven waar tegenwoordig de wal loopt. Op de kadastrale van 1832 is de wal zelf niet ingetekend, maar de perceelsgrenzen vallen wel samen met de huidige wal.

Afb. 3.11 Uitsnede uit Kadastrale kaart Gemeente Epe 1832 – Sectie B Eerste Blad (Bron ondergrond: Van Eck *et al.*, 1997). Het toenmalige terreingebruik bestond uit heide (paars) en dennenbos (grijs). Met blauw is de nabijgelegen sprengenbeek aangegeven. De zwarte lijn geeft de plek aan waar tegenwoordig de wal ligt.

Afbeelding 3.12 geeft de topografische kaart van de Veluwe en Veluwezoom van M.J. De Man uit 1807 weer. De plek waar tegenwoordig de wal ligt, is aangegeven met een rode lijn. De perceelsgrenzen ten noorden van de Bijsterbosweg, zoals die op de kaart van 1832 staan, zijn niet terug te vinden op de kaart van De Man. Waarschijnlijk was de heide toen nog niet verdeeld (ontgonnen) in percelen.

Afb. 3.12 Uitsnede uit Topografische Kaart van de Veluwe en Veluwezoom van M.J. de Man 1807. Met de rode lijn is de huidige ligging van de wal aangegeven.

3.4 Conclusie

De wal in het Sprengenbos ten noordoosten van de Bijsterbosweg is duidelijk herkenbaar op kaarten uit de periode 1872-1957. Vanaf omstreeks 1933 ligt de wal in het bos. In de periode daarvoor 1872-1915 ligt de wal op de heide. Op kaarten uit de periode 1830-1864 is de wal zelf niet ingetekend. De wal valt echter wel samen met perceelsgrenzen die op de kaart ingetekend zijn. Het perceel ten zuidwesten van de wal is in de periode 1830-1864 een tijdlang bebost geweest. De omliggende terreinen bestonden toen uit heide. Rond 1832 bestond het perceel binnen en buiten de wal uit heide. Op de kaart van 1807 zijn de perceelsgrenzen niet terug te vinden. De wal is dan ook waarschijnlijk aangelegd in de periode 1830-1864 om het net aangelegde bos te beschermen tegen vee (schapen) en wild dat vanaf de omliggende heide kwam. Het bos bestond waarschijnlijk uit hakhout. Vanaf 1840 was er in Nederland immers een sterke opleving van de hakhoutcultuur, waardoor er veel woeste gronden werden beplant met hakhout (Jansen & Kuiper, 2001). De bosaanplant is waarschijnlijk niet geslaagd waardoor het bos weer is omgezet in heide. Het kwam in de omgeving van Epe en Heerde wel vaker voor dat heideterreinen die werden ontgonnen tot bos na een mislukking of vanwege te hoge onderhoudskosten weer werden omgezet in heide (Rondeboom, 2003).

Binnen deze studie was geen tijd voor uitgebreid archiefonderzoek, zodat de exacte aanlegdatum van de wal niet kon worden achterhaald. Ook is niet bekend wie de wal heeft laten aanleggen.

BRONNEN

Literatuur

- Buis, J. 1985. *Historia Forestis: Nederlandse bosgeschiedenis. 2 delen*. Utrecht, HES Uitgevers.
- Eck, J. van., K. van der Hoek & G. Kouwenhoven. 1997. *Kadastrale Atlas Gelderland 1832. Epe en Oene*. Velp, Stichting Werkgroep Kadastrale Atlas Gelderland 1832.
- Jansen, P. & L. Kuiper. 2001. *Hakhout. Suggesties voor het beheer*. Wageningen, Stichting Bos en Hout.
- Jansen, P. & M. van Benthem. 2005. *Historische boselementen. Geschiedenis, herkenning en beheer*. Zwolle, Waanders Uitgevers.
- Leest, A. van der, H. Stam, H. Wonink & E. Schilders. 2005. *Grote Historische topografische Atlas ± 1905. Gelderland*. Tilburg, Uitgeverij Nieuwland.
- Rijk, J.H. de. 1992. Historische landschapselementen in Nederlandse bossen. *Nederlands Bosbouw Tijdschrift*. 64; 2, 73-79.
- Rondeboom, L. 2003. *Een oase in het Heerderdal. De geschiedenis van landgoed De Dellen (1803-2003)*. Kampen, Stichting IJsselacademie.

Websites

- Google Maps. Geraadpleegd 18 mei 2010 via www.maps.google.nl.
- Watwaswaar. Geraadpleegd 19 mei 2010 via www.watwaswaar.nl.

Gebruikte kaarten

- Topografische Militaire Kaart 1957 – Epe/Vaassen (Kaartnr. 27D)
- Topografische Militaire Kaart (Bonneblad) 1933 – Epe (Kaartnr. 355)
- Topografische Kaart 1915 (verkend in 1911) – Epe (Kaartnr. 355)
- Topografische Militaire Kaart (Bonneblad) 1899 – Epe (Kaartnr. 355)
- Topografische Militaire Kaart (Bonneblad) 1890 – Epe (Kaartnr. 355)
- Topografische Militaire Kaart (Bonneblad) 1872 – Epe (Kaartnr. 355)
- Topografische Militaire Kaart (Bonneblad) 1850-1864 (Kaartnr. 27)
- Topografische Militaire Kaart (Nettekening) 1830-1850 (Kaartnr. 27_1rd & 27_3rd)
- Topografische kaart v.d. Veluwe en de Veluwezoom, 1807 (M.J. de Man)

Geraadpleegde deskundigen

- Rob Philipsen, Gemeente Epe
- Lodewijk Rondeboom, Stichting Het Geldersch Landschap
- Peter Stork, Epe

Stichting Probos Postbus 253 6700 AG Wageningen
tel. +31(0)317-466555 fax +31(0)317-410247 mail@probos.nl www.probos.nl